

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΡΗΤΗΣ

ΑΡΙΑΔΗ

ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΗ ΕΠΕΤΗΡΙΔΑ
ΤΗΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΚΗΣ ΣΧΟΛΗΣ

Τ Ο Μ Ο Σ
ΕΝΔΕΚΑΤΟΣ

ΡΕΘΥΜΝΟ 2005

Σπάρτη και Αλέξανδρος*

ΗΛΙΑΣ ΚΟΥΛΑΚΙΩΤΗΣ

Η Σπάρτη και ο Μέγας Αλέξανδρος αποτελούν δύο μύθους της Αρχαιότητας που συνήθως δεν συναντάει ο ένας τον άλλον¹. Ο ένας συλλογικός, ο άλλος προσωπικός, δείχνουν να διαγράφουν την πορεία τους μάλλον παράλληλα· ωστόσο σε μερικά σημεία τέμνονται. Θα προσπαθήσουμε εδώ να δώσουμε στοιχεία αυτής της συνάντησης και να τα εντάξουμε στο πολιτικό και πολιτισμικό τους περιβάλλον: θα παρουσιάσουμε στην αρχή το ιστορικό πλαίσιο, και στη συνέχεια θα εξετάσουμε ορισμένες μαρτυρίες που αφορούν την επαφή των δύο στο χώρο της ιστορίας και της μυθοπλασίας. Τέλος, θα επιχειρήσουμε να διακρίνουμε κάποια ιδεολογικά και ρητορικά χαρακτηριστικά της πρόσληψης της ιστορίας τους στην Αρχαιότητα.

I

Το 346 π.Χ. η συμμετοχή των Σπαρτιατών στο λεγόμενο τρίτο Ιερό πόλεμο άνοιξε το δρόμο για την οριστική επικράτηση του βασιλιά της Μακεδονίας, Φίλιππου Β', στην κεντρική και νότια Ελλάδα και επισφράγισε τη συρρίκνωση της επικρατείας τους.

---

* Μια πρώτη μορφή της εργασίας αυτής παρουσιάστηκε στο Διεθνές Συνέδριο *The Contribution of Ancient Sparta to the Political Thought and Practice*, που έγινε στη Σπάρτη τον Αύγουστο του 2002. Θα ήθελα να ευχαριστήσω τον κ. Ν. Μπιργάλια και ιδιαίτερα τον κ. Κ. Μπουραζέλη για τη συμβολή τους στην αριστερή παρουσίαση του κειμένου μου.

1. Για τη Σπάρτη βλ. Ollier 1933 και Ollier 1943. Βλ. επίσης Rawson 1969. Tigerstedt 1965. Tigerstedt 1974. Christ 1986. Christien 1992. Birgalias 1999. Rebenich 2002. Για τον Αλέξανδρο βλ. Koulikiotis 2001, 3-10, όπου και παρουσιάζεται η μέχρι τότε βιβλιογραφία. Βλ. επίσης Mossé 2002. Spencer 2002. Cartledge 2005. Για τη σχέση Σπάρτης και Αλέξανδρου βλ. την πολύ καλή παρουσίαση του θέματος από τον Noethlichs 1988. Για μια κριτική επισκόπηση της πρόσφατης βιβλιογραφίας για την ελληνιστική και ρωμαϊκή Σπάρτη: Gengler και Marchetti 2002.

Παράλληλα, η βοήθεια των Σπαρτιατών προς τους Φωκείς φαίνεται πως τους στοίχισε την έδρα τους στο Αμφικτυονικό συνέδριο². Παρόλο το βαρύ χτύπημα για το γόητρό της, η Σπάρτη διατήρησε την υψηλοφροσύνη της. Έκλεισε τις πύλες της στον Φίλιππο και αργότερα αρνήθηκε να αναγνωρίσει τη μακεδονική ηγεμονία και να προσχωρήσει στην Κορινθιακή Συμμαχία, ακόμα και μετά την εισβολή του Φίλιππου στη Λακωνία και την παραχώρηση μέρους της μεθορίου της στους Αργείους, στους Μεγαλοπολίτες και τους Μεσσηνίους³. Ο Φίλιππος θα μπορούσε να την είχε καταστρέψει, ακολούθησε όμως την τακτική του Επαμεινώνδα⁴, δεν εισέβαλε στην πόλη της Σπάρτης και προτίμησε να την αφήσει τόσο δυνατή όσο χρειαζόταν για να αποτελεί κίνδυνο για τις υπόλοιπες πελοποννησιακές πόλεις, οι οποίες με τη σειρά τους θα χρειαζόνταν τη βοήθεια του⁵. Έτσι η Σπάρτη μπορούσε να ισχυρίζεται ότι δεν υπέκυψε στις πιέσεις του βασιλιά της Μακεδονίας, ενώ ο τελευταίος μπορούσε να επικαλείται το σπαρτιατικό προηγούμενο, για να καταδεικνύει ότι η ηγεμονία του στην Ελλάδα στηριζόταν στη συναίνεση των Ελλήνων, και ότι όποιος δεν ήθελε να την αποδεχτεί ήταν ελεύθερος να το κάνει⁶.

Η σχέση μεταξύ Σπαρτιατών και Μακεδόνων την εποχή αυτή δεν θα μπορούσε παρά να γίνει αντικείμενο πραγματεύσεως στα γνωστά λακωνικά αποφθέγματα, τα οποία θέλουν να τονίσουν την απροθυμία των Σπαρτιατών να δεχτούν την κυριαρχία του Φίλιππου και των διαδόχων του⁷. Τα αποφθέγματα αυτά έχουν συχνά ανεκδοτολογικό χαρακτήρα· θα πρέπει να κυκλοφορούσαν ήδη πριν από τα μέσα του 3ου αι. π.Χ. και, στο μέτρο που δεν αποτελούν όλα εκφάνσεις του γνωστού ‘λακωνίζειν’, είναι δύσκολο να εξακριβωθεί η πατρότητα τους⁸. Ίσως όφειλαν τη διάδοσή τους στους Κυνικούς, οι οποίοι θεωρούσαν πως η Σπάρτη και ο σπαρτιατικός μύθος ανταποκρινόταν στις αντιλήψεις τους για την ιδεώδη ζωή, όπως αυτή εκφραζόταν

2. Για τη Σπάρτη και τη θέση της στην Αμφικτυονία: Πανσ., Χ.8.2. Πρβλ. όμως Cartledge 2002, 13 σημ. 29. Βλ. επίσης Momigliano 1992, 109-13. Mari 2002, 83-158.

3. Bosworth 1980, 50.

4. Cartledge 2002, 4. Για την πολιτική του Φίλιππου βλ. τελευταία Brosius 2003.

5. David 1981, 108-9. Ο θάνατος του Αρχίδαμου Γ' στην Ιταλία το 338 π.Χ. θα πρέπει να λειτούργησε επίσης ως ανασταλτικός παράγοντας για οποιαδήποτε προσπάθεια αντίστασης εκ μέρους της Σπάρτης: Bosworth 1980, 51.

6. Cartledge 2002, 15-8. Για τους Λακεδαιμονίους ως *πάσης τῆς Ἑλλάδος προστάται* βλ. Ξεν., *Ἑλλην.*, III.1.3. Βλ. και Tigerstedt 1965, 79 σημ. 606. Για την οργάνωση της Πελοποννησιακής Συμμαχίας: Baltusch 2003, 107-10. Βλ. επίσης Birgalias 2003. Lévy 2003, 217-36. Thommen 2003, 51-8.

7. Πλουτ., *Αποφ. Λακ.*, 219Ε (Δαμίνδας). Πρβλ. *Αποφ. Λακ.*, 219Β (Αστυνακτίδας). Val. Max. VI.4 ext. 4.

8. Για τον Tigerstedt (1974, 16-7 και 40-1) εμπνευστές τους θα μπορούσαν να ήταν οποιοδήποτε εκπρόσωποι των φιλοσοφικών σχολών της ύστερης κλασικής και πρώιμης ελληνιστικής περιόδου. Κοινό τους χαρακτηριστικό ήταν ότι ενδιαφέρονταν για την ηθικο-παιδαγωγική πλευρά της σπαρτιατικής παράδοσης και λιγότερο για την πολιτική. Η μεγαλύτερη συλλογή λακωνικών αποφθεγμάτων —και η πιο χρηστική— αποδίδεται στον Πλούταρχο (*Αποφθέγματα Λακωνικά*). Η συλλογή αυτή διαιρείται σε τρία μέρη (*Αποφθέγματα Λακωνικά*, *Λακεδαιμονίων Επιτηδεύματα και Λακωνικών Αποφθέγματα*). Στην παρούσα μελέτη χρησιμοποιούνται κυρίως τα δύο πρώτα μέρη. Βλ. επίσης David 1981, 111. Rawson 1968, 81-93. Birgalias 1999, 165-85. Ducat 2002. Hodkinson 2004, 69-77.

μέσα από την απλότητα, την αυστηρότητα των ηθών και την κοινοκτημοσύνη. Υπήρχαν βέβαια και άλλα χαρακτηριστικά, όπως η σταθερότητα του πολιτεύματος, τα οποία δεν ενδιέφεραν τόσο τους Κυνικούς. Γι' αυτούς, η σθεναρή αντίσταση της πόλης απέναντι στους Μακεδόνες, παρόλη την αποτυχία της, αποτελούσε αντικείμενο θαυμασμού. 'Ααΐκοί' φιλόσοφοι όπως ο Αντισθένης, ο Διογένης, ο Κυνικός, ο Βίων, ο Βορυσθενίτης, ή ο Τέλης από τα Μέγαρα, εξέφραζαν τον θαυμασμό τους για την *απάθεια* της πόλης, την υπερηφάνεια, την αδιαφορία της προς τον κίνδυνο, όσο και αν ο πατριωτισμός και ο 'μιλιταρισμός' της τους ήταν ξένοι. Όσο δε για το κυριότερο μέσο έκφρασής τους, τον προφορικό λόγο, αυτός άρμοζε σίγουρα στην έμπνευση και τη διάδοση ενός 'λακωνικού' τρόπου αντίληψης των πραγμάτων.

Ένα από τα γνωστότερα λακωνικά αποφθέγματα, δηλ. το ότι οι Σπαρτιάτες, πιστοί στο πνεύμα του Λυκούργου, δεν ήταν συνηθισμένοι να παίρνουν διαταγές, έχει συνδεθεί εκτός από τον Φίλιππο (Πλούτ., *Αποφ. Λακ.*, 235B) και με τον Αλέξανδρο (Πλούτ., *Αποφ. Λακ.*, 240A-B και *Αρριαν.*, *Ανάβ.*, I.1.2)⁹. Αυτό, αν και μάλλον αποτελεί ένα εύστοχο εύρημα, μαρτυρεί ωστόσο μια συνέχεια της σπαρτιατικής πολιτικής έναντι των Μακεδόνων αλλά και των Περσών, τουλάχιστον μέχρι τα πρώτα χρόνια της βασιλείας του Αλέξανδρου. Πάντως, πέρα από το ιδεολογικό υπόβαθρο που κρύβεται πίσω από αυτήν τη συμπεριφορά, υπήρχε και μια αδιαμφισβήτητη πραγματικότητα: Η συμμετοχή σε μια συμμαχία με τη Μακεδονία θα σήμαινε αναγνώριση της Μεσσήνης, πράγμα που ήθελε με κάθε τρόπο να αποφύγει η σπαρτιατική πολιτική¹⁰.

Η πολιτική αυτή, που σε μεγάλο βαθμό είχε σφραγιστεί από τις επιλογές του Αγησίλαου, α) συνέχιζε την αντιπαλότητα με τη Μεγαλόπολη και τη Μεσσήνη, β) προέβαλε αντίσταση στην εκάστοτε ισχυρότερη δύναμη στην κυρίως Ελλάδα και στην Πελοπόννησο ειδικότερα, και —για να πετύχει στους δύο παραπάνω στόχους— γ) έδινε έμφαση στη στρατιωτική ισχύ, κυρίως μέσω μισθοφόρων. Η διπλωματική απομόνωση της Σπάρτης, η οποία προτιμήθηκε από την απεμπόληση των συμφερόντων της που θα σήμαινε η αναγνώριση της Μεσσήνης, μάλλον έδειχνε πως η προσπάθεια για την ανασυγκρότηση της Πελοποννησιακής Συμμαχίας είχε αναβληθεί, όχι όμως εγκαταλειφθεί¹¹. Επειδή λοιπόν μετά την αποτυχία της Κάτω Ιταλίας και τον θάνατο του Αρχίδαμου Γ' η Σπάρτη ήταν αποδυναμωμένη, θεώρησε καλό να μην συμμετάσχει στη Χαιρώνεια, αλλά να αναδιοργανώσει τις δυνάμεις της και να περιμένει μια καταλληλότερη ευκαιρία για δράση¹².

Για τον Αλέξανδρο η Σπάρτη παρέμεινε έως την ήττα του Άγη Γ' στη Μεγαλόπολη το 330 π.Χ. μια εχθρική πόλη (*Αρριαν.*, *Ανάβ.*, II.15.5). Όσον αφορά τις σχέσεις 'διεθνούς δικαίου' της Σπάρτης με τα υπόλοιπα ελληνικά κράτη, και βέβαια με την

9. Για το ρόλο του Λυκούργου στην ιστορία της πόλης: Paradiso 2002. Βλ. επίσης Cartledge 2004, 321-50.

10. Πρβλ. Bosworth 1980, 50. Noethlichs 1988, 397. Cataldi 1996. Από το 392 π.Χ. και μετά υπήρχε σύμπλευση των σπαρτιατικών συμφερόντων με εκείνα του Μεγάλου Βασιλέως: Cartledge 2002, 20.

11. Cartledge 2002, 8. Βλ. επίσης Κολιόπουλος 2001, 292. Cartledge 1987. Roebuck 1948, 84-6.

12. Πρβλ. Πολύβ., ΧVIII.14.6-8.

Περσία, αυτές φαίνεται να ορίζονταν ακόμα από την Ανταλκίδειο ειρήνη, αφού η Σπάρτη, λόγω του προβλήματος της Μεσσήνης, δεν συμμετείχε στις διαπραγματεύσεις, και δεν δεσμευόταν από την Κορινθιακή συμμαχία¹³.

II

Τα στοιχεία που διαθέτουμε για τις επαφές μεταξύ Αλέξανδρου και Σπάρτης δεν είναι πολυάριθμα· ας τα δούμε χρονολογικά:

1. Στην επιγραφή που συνόδευσε τις τριακόσιες πανοπλίες που αφιερώθηκαν στην Αθήνα μετά τη μάχη στον Γρανικό το 334 π.Χ., αναφέρεται ρητά η απουσία των Λακεδαιμονίων. Παρ' όλα αυτά, όπως έχει ήδη παρατηρήσει ο Wolfgang Will, δε μπορεί κανείς να μην φέρει στο μυαλό του τους τριακόσιους του Λεωνίδα, έτσι ώστε αυτή η χειρονομία του Αλέξανδρου να μην είναι μόνο έργο επανόρθωσης της περσικής ύβρεως απέναντι στην Αθήνα αλλά ίσως και θλιβερή υπενθύμιση απέναντι στη Σπάρτη για τη χαμένη της ευκαιρία να ξεπεράσει την ταπεινωτική φιλοπερσική πολιτική που ακολούθησε τις τελευταίες δεκαετίες και να επανασυνδεθεί με το ένδοξο παρελθόν της¹⁴.

2. Σύμφωνα με τον Αρριανό, σε ένα γράμμα του προς τον Πέρση βασιλιά, ο Αλέξανδρος κατηγορήσε τον Δαρείο πως επιχείρησε να δωροδοκήσει τις ελληνικές πόλεις, από τις οποίες μόνο η Σπάρτη δέχτηκε να πάρει χρήματα. Αυτό μάλλον δεν ευσταθεί, αφού όπως φαίνεται οι Λακεδαιμόνιοι δεν ήταν οι μόνοι που δέχτηκαν περσικά χρήματα¹⁵. Το χρονικό πλαίσιο θα πρέπει να προσδιορίζεται μετά τη μάχη στην Ισσό το 333 π.Χ., όταν ο Αλέξανδρος με ενισχυμένη αυτοπεποίθηση μπορούσε να απευθύνει μια τέτοια επιστολή στον αντίπαλο του. Ήδη από το 335 π.Χ. η Σπάρτη φαίνεται να είχε επαφές με τον Μέμωνα από τη Ρόδο, τον αρχηγό του περσικού στόλου. Αργότερα, το 333 π.Χ., οι Σπαρτιάτες έστειλαν τον Ευθυκλή στα Σούσα (βλ. παρακάτω), ενώ λίγο αργότερα, ίσως το 332 π.Χ., ο Άγης συναντιέται στη Σίφνο με αυτούς που διαδέχτηκαν τον Μέμωνα, ο οποίος στο μεταξύ είχε πεθάνει. Σκοπός όλων αυτών των επαφών ήταν η προώθηση του βασικού στρατηγικού στόχου των Περσών, δηλαδή της μεταφοράς του πολέμου στη Μακεδονία και τη νότια Ελλάδα, τον εξαναγκασμό της διακοπής της εκστρατείας και επομένως της επιστροφής του Αλέξανδρου (πρβ. Αρριαν., *Ανάβ.*, II.1.1). Μέσο για την επίτευξη αυτού του στόχου ήταν προφανώς ο έλεγχος του Αιγαίου και η προσπάθεια για να αποκοπεί η επικοινωνία του Αλέξανδρου με την κυρίως Ελλάδα. Μέρος του ίδιου σχεδίου φαίνεται πως ήταν και ο έλεγχος της Κρήτης, όπου θα μπορούσαν να στρατολογηθούν και οι

13. Bengtson 1975, 242, 285, 292. Βλ. και Bosworth 1980, 50-2.

14. Αρριαν., *Ανάβ.*, I.16.7. Στον Πλούταρχο (*Αλέξ.*, 16, 17) γίνεται λόγος για τριακόσιες *ασπίδες* και η επιγραφή συνοδεύει το σύνολο των λαφύρων. Για την αναλογία βλ. Will 1983, 56.

15. Αρριαν., *Ανάβ.*, II.14.6. Πρβλ., Πλούτ., *Περί της Αλεξ. Τύχης*, 327D. Βλ. επίσης Noethlichs 1987. Για την αποστολή περσικών χρημάτων στην Αθήνα βλ. Bosworth 1980, 332.

απαραίτητοι για τις επιχειρήσεις αυτές μισθοφόροι, παράλληλα με αυτούς που βρισκόταν στο Ταίναρο (βλ. παρακάτω). Παρόλες τις επιτυχίες του Άγη, η προσχώρηση ενός μεγάλου μέρους του περσικού στόλου (κυρίως των Φοινίκων και των Κυπρίων) στο πλευρό του Αλέξανδρου, έκανε δύσκολο το έργο του Σπαρτιάτη βασιλιά. Γι' αυτό και ο Άγης επέστρεψε στην Πελοπόννησο για να συνεχίσει εκεί τον αγώνα του. Για την επίτευξη των στόχων αυτών, λοιπόν, φαίνεται πως ο Άγης δέχτηκε ικανά ποσά από τον Δαρείο, πράγμα που ήθελε να στηλιτεύσει ο Αλέξανδρος, τονίζοντας έτσι τον πανελλήνιο χαρακτήρα της εκστρατείας του.

3. Στην πρώτη παραμονή του Αλέξανδρου στην Τύρο, το καλοκαίρι του 332 π.Χ., σ' ένα λόγο του ο Αλέξανδρος εκφράζει τους φόβους του για τον ανοιχτό πόλεμο με τους Σπαρτιάτες (Αρριαν., *Ανάβ.*, II.17.2), ενώ όταν ξανάρχεται στην Τύρο την άνοιξη του 331 π.Χ. μετά την επίσκεψή του στην Αίγυπτο, έχει πληροφορίες για ταρχές στην Πελοπόννησο, γι' αυτό και στέλνει ενισχύσεις εκεί για να βοηθήσουν εκείνους τους Πελοποννήσιους που αποδείχτηκαν πιστοί σύμμαχοί του κατά τον πόλεμο εναντίον των Περσών και δεν ακολούθησαν τους Σπαρτιάτες¹⁶. Ο Κούρτιος στο σημείο αυτό (IV.8.15) δεν αναφέρει στρατιωτικά μέτρα εναντίον της Πελοποννήσου, παρά μόνο σπαρτιατικές και περσικές δυνάμεις που στάθμευαν στην Κρήτη. Ίσως λοιπόν τα μέτρα αυτά σκόπευαν στην ανακατάληψη της Κρήτης από τα μακεδονικά στρατεύματα ή απλώς στην εκδίωξη των εκεί πειρατών¹⁷. Αν τα μέτρα του Αλέξανδρου στόχευαν όντως την Πελοπόννησο, τότε πολύ πιθανόν να αφορούσαν το Ταίναρο, όπου είχαν τη βάση τους μισθοφόροι, οι οποίοι θα ήταν έτοιμοι με κάθε καλοπληρωμένο πρόσταγμα να κινηθούν εναντίον των Μακεδόνων. Το Ταίναρο βέβαια ανήκε στη Σπάρτη, κι επομένως οποιαδήποτε κίνηση αυτών των μισθοφορικών στρατευμάτων θα έπρεπε να εγκριθεί από τους Σπαρτιάτες (πρβ. Διόδ., XIX.60.1).

4. Οι επαφές αυτές μεταξύ Σπάρτης και Περσίας γίνονταν με απεσταλμένους, οι οποίοι δεν κατάφεραν να φτάσουν πάντα στον προορισμό τους χωρίς να γίνουν αντιληπτοί από τον αντίπαλο στρατό και τις υπηρεσίες αναγνωρίσεών του¹⁸. Άλλωστε ο ίδιος ο Πέρσης βασιλιάς, όπως και ο Αλέξανδρος, αποτελούσαν έναν 'κινούμενο στόχο', που για να τον πλησιάσει κανείς έπρεπε πρώτα να τον εντοπίσει. Αναφέρονται δύο φορές αντιπροσωπείες ελληνικών πόλεων προς τον Δαρείο, οι οποίες αιχμαλωτίστηκαν από τον Αλέξανδρο, η μία μετά τη μάχη στην Ισσό και η άλλη μετά τα Γαυγάμηλα. Στην πρώτη συμμετείχε ο Λακεδαιμόνιος Ευθυκλής¹⁹, ο οποίος έτυχε και ιδιαίτερης αντιμετώπισης ως αιχμάλωτος. Δεν συνέβη όμως το ίδιο με τους Λακεδαιμόνιους της δεύτερης πρεσβείας, η οποία θα πρέπει να στάλθηκε προς τον Δαρείο μετά την έναρξη των εχθροπραξιών του Άγη εναντίον των Μακεδόνων στην Πελοπόννησο²⁰.

16. Αρριαν., *Αναβ.*, III.6.3. Πρβλ. Badian 1994, 271.

17. Noethlichs 1988, 400.

18. Πρβλ. Badian 1994, 285-9.

19. Αρριαν., *Ανάβ.*, II.15.2-5. Πρβλ. Κούρτ., III.13.15. Βλ. επίσης Berve 1926, 2: no 312. Poralla και Bradford 1985, no 312.

20. Αρριαν., *Ανάβ.*, III.24.4. Πρβλ. Κούρτ., VI.5.6-10, Bosworth 1998, 329, σημ. 12.

5. Μετά τη μάχη στα Γαυγάμηλα, μάλλον στο τέλος του 331 π.Χ., ο Αρριανός αναφέρει κάποιον Μένητα, απεσταλμένο του Αλέξανδρου που ξεκινάει με 3.000 τάλαντα από τα Σούσα για να βοηθήσει, τουλάχιστον με ένα μέρος του ποσού, τον Αντίπατρο, τον αντιβασιλέα του Αλέξανδρου στη Μακεδονία, στον πόλεμο εναντίον των Λακεδαιμονίων²¹. Πολύ πιθανόν ο πόλεμος αυτός να μην είναι άλλος από την εξέγερση του Άγη, για την οποία θα μιλήσουμε ευθύς αμέσως.

6. Η εξέγερση του Άγη αποτελεί αναμφισβήτητα τη σπουδαιότερη αντιπαράθεση της Σπάρτης με τη Μακεδονία από την εποχή του Ίερού πολέμου. Υπάρχει μια διπλή δυσκολία για την αξιολόγηση των πηγών μας. Από τη μια είναι η σημασία και η χρονική έκταση που ο κάθε συγγραφέας (αναφερόμαστε εδώ κυρίως στους λεγόμενους 'εκτενείς' ιστορικούς του Αλέξανδρου: Διόδωρο, Κούρτιο, Πλούταρχο, Αρριανό και Ιουστίνο) αποδίδει στο γεγονός, και από την άλλη η χρονική αναντιστοιχία μεταξύ του πραγματικού χρόνου των γεγονότων και της πληροφόρησης που είχε γι' αυτά ο Αλέξανδρος. Έτσι, ανάλογα με τον τρόπο της ιστορικής τους αφήγησης και σύνθεσης του έργου τους δημιουργούνται προωθύτερα και προβλήματα χρονολόγησης που δεν είναι πάντα εύκολο να λυθούν²². Σύμφωνα με την επικρατέστερη άποψη, ήδη από το 333 π.Χ.²³ ο Άγης είχε έρθει σε επαφή με τους Πέρσες για να οργανώσει με τη συμπαράταξη του Μέμωνα την ένοπλη αντίσταση στην Ελλάδα. Ο πόλεμος ξέσπασε μέσα στο 331 π.Χ. και μέχρι το τέλος του ίδιου χρόνου ή το αργότερο μέχρι την άνοιξη του 330 π.Χ. ο Αντίπατρος κατάφερε να νικήσει τους Σπαρτιάτες στη Μεγαλόπολη²⁴.

21. Αρριαν., *Ανάβ.*, III.16.10.

22. Ο Διόδωρος (1ος αι. π.Χ.), ο οποίος γράφει παγκόσμια ιστορία, ακολουθεί στην αφήγησή του ένα γεωγραφικό κριτήριο και παρουσιάζει τα γεγονότα της Ευρώπης και την Ασία. Αντίθετα ο Κούρτιος (μάλλον δεύτερο μισό του 1ου αι. μ.Χ.) φαίνεται πως χρησιμοποιεί ένα θεματικό: χωρίζει τα δέκα βιβλία της αφήγησής του σε δύο πεντάδες, στην πρώτη πραγματεύεται το θέμα της *fortuna* και στη δεύτερη αυτό του *regnum*. Κατά τον τρόπο αυτό παρουσιάζει την εξέγερση του Άγη μόλις στην αρχή του έκτου βιβλίου και χρονολογεί τα γεγονότα πριν τη μάχη στα Γαυγάμηλα. Ο δε Ιουστίνος (μάλλον 3ος αι. μ.Χ.) γράφει την επιτομή των *Φιλιππικών* του Πομπήιου Τρόγου (1ος αι. π.Χ.) με αρκετές ιστορικές ανακρίβειες. Για τον Πλούταρχο (1ος-2ος αι. μ.Χ.) και τον Αρριανό (2ος αι. μ.Χ.) βλ. παρακάτω. Βλ. Baynham 1998, 35-8. Βλ. επίσης Yardley και Heckel 1997, 183-8. Meister 1989. Montgomery 1993. Auberger 2001.

23. Αρριαν., *Ανάβ.*, II.13.4-6. Φαίνεται πως ο πόλεμος του Άγη Γ' θα πρέπει να συνδεθεί με την αποστολή αρκετών δυνάμεων από τη Μακεδονία στην Ασία το 333 π.Χ., πράγμα που θα είχε οπωσδήποτε επιπτώσεις στην ισχύ του Αντίπατρου: βλ. Bosworth 1975, *contra* Badian 1994, 259-68.

24. Τόσο τα χρονικά όρια, όσο και η διάρκεια του πολέμου παραμένουν ασαφή: για τον Κούρτιο (VI.1.21) διήρκεσε λίγο και τελείωσε πριν τη μάχη στα Γαυγάμηλα, άποψη που υιοθετείται από τον Cawkwell 1969. Σύμφωνα με τον Bosworth (1998, 332-3, σημ. 14), αν αυτό ανταποκρίνεται στην πραγματικότητα, είναι δύσκολο να πιστέψουμε πως ο Αλέξανδρος δεν είχε πληροφορηθεί τα νέα όταν έστειλε τον Μένητα από τα Σούσα τον Δεκέμβριο του 331, παρέχοντάς του μεγάλα κεφάλαια για τον πόλεμο εναντίον της Σπάρτης (βλ. παραπάνω). Ο Διόδωρος όμως, ο οποίος δεν δίνει πληροφορίες για τη διάρκεια, αναφέρει (XVII.62) πως η ήττα των Περσών στα Γαυγάμηλα αποτέλεσε το έναυσμα για τον ξεσηκωμό των Πελοποννησίων. Ο Ιουστίνος πάλι (XII.3.1-2) παρουσιάζει τον Αλέξανδρο να πληροφορείται το θάνατο του Άγη λίγο μετά το θάνατο του Δαρείου, δηλ. τον Ιούλιο του 330 π.Χ., όταν ο βασιλιάς της Μακεδονίας ήταν στα Εκβάτανα. Όσον αφορά την πληροφόρηση του Αλέξανδρου, για τον Badian (1994, 274-5), οι *termini inter quos* είναι μεταξύ Δεκεμβρίου 331 π.Χ. και Ιουνίου 330 π.Χ. Όσον αφορά τον πραγματικό χρόνο των γε-

Ο Αρριανός και ο Πλούταρχος δεν φαίνεται να δίνουν ιδιαίτερη βαρύτητα στο γεγονός, γι' αυτό και το παρουσιάζουν συνοπτικά. Στον Αρριανό ιδιαίτερα ακολουθείται η παρουσίαση από την πλευρά του Αλέξανδρου, όταν δηλαδή εκείνος έλαβε γνώση για τις εξελίξεις²⁵. Οι διαστάσεις που δίνουν ο Διόδωρος (XVII.62-63 και 73), ο Κούρτιος (VI.1) και ο Ιουστίνος (XII.1) στην εξέγερση είναι σαφώς μεγαλύτερες, πράγμα που προδίδει μια κοινή πηγή²⁶. Πιο συγκεκριμένα ο Κούρτιος, που προσδίδει τη μεγαλύτερη προσοχή στο γεγονός²⁷, το πραγματεύεται αμέσως μετά το θάνατο του Δαρείου και παρουσιάζει τον Άγη ως τον αντίποδα του Αλέξανδρου. Ο πρώτος υπερασπίζεται την ελευθερία του, ενώ ο δεύτερος επιδιώκει απλά να ισχυροποιήσει την κυριαρχία του (VI.1.8). Η αναμέτρηση μεταξύ Σπαρτιατών και Μακεδόνων περιγράφεται ως ένας από τους πιο ισχυρούς αγώνες που διατήρησε η μνήμη των ανθρώπων: *non aliquid discrimen vehementius fuisse memoriae proditum est* (VI.1.7). Εδώ βέβαια πρέπει να λάβει κανείς υπόψη του τη ρωμαϊκή εικόνα της Σπάρτης²⁸ και τη συγκλητική ιστοριογραφία, στην οποία το θέμα της *libertas* ή *dominatio* έπαιζε πάντα σημαντικό ρόλο²⁹. Για τον Κούρτιο το επεισόδιο του πολέμου του Άγη αποτελεί την αφορμή για να πραγματευτεί τρία θέματα, τα οποία στο δεύτερο μέρος του έργου του φωτίζουν *ex negativo* τον κεντρικό ήρωά του: α) Η *magnitudo animi* του Άγη παραμένει λόγω του ηρωικού του θανάτου αήττητη, παρόλη την τελική του πτώση

γονότων, αυτός κυμαίνεται από το τέλος της εκστρατευτικής περιόδου του 331 έως λίγο μετά την αρχή εκείνης του 330. Ο Αλέξανδρος θα πρέπει να έφτασε στην Περσέπολη τον Ιανουάριο του 330 και μετά από τετράμηνη παραμονή εκεί (Πλουτ., Αλέξ., 37.6) κατευθύνθηκε προς τα Εκβάτανα, καταδιώκοντας τον Δαρείο. Η καταστροφή του παλατιού των Αχαιμενιδών έγινε μάλλον προς το τέλος της παραμονής του Αλέξανδρου στην Περσέπολη. Ο Αλέξανδρος, ενώ στην αρχή ίσως το χρησιμοποίησε ως σύμβολο της συνέχειας της αυτοκρατορίας για μια ομαλή *translatio imperii*, στη συνέχεια άλλαξε γνώμη. Αφού μετέφερε όλους τους θησαυρούς του παλατιού στα Σούσα, το πυρπόλησε. Ο λόγος ήταν μάλλον οι πληροφορίες για την επανάσταση στην Πελοπόννησο και η πυρπόλησή του αποτελούσε ίσως ένα 'επικοινωνιακό' τέχνασμα για να υπογραμμισθεί ο πανελλήνιος χαρακτήρας της εκστρατείας. Βλ. Hammond 1992. Βλ. επίσης Sancisi-Weerdenburg 1993.

25. Αρριαν., *Ανάβ.*, II.13.4-6, III.6.3, III.16.10. Ο Bosworth (1980, 223), θεωρεί πως η παράλειψη αυτή του Αρριανού θα πρέπει να οφείλεται στις πηγές του και στη συγκεκριμένη περίπτωση στον Καλλισθένη. Το δημοσιευμένο έργο του τελευταίου θα έπρεπε να φτάνει ως τα γεγονότα του 330, όταν προφανώς τα νέα για την έκβαση του αγώνα στην Πελοπόννησο δεν είχαν ακόμα φτάσει στην αυλή του Αλέξανδρου.

26. Οι συγγραφείς αυτοί είναι γνωστοί και ως η *vulgata* του Αλέξανδρου, οι οποίοι αν και σε γενικές γραμμές εκθειάζουν τον Μακεδόνα βασιλιά, σε αρκετά σημεία που αφορούν τον «εκφυλισμό» του χαρακτήρα του κρατάνε μια πιο κριτική στάση από εκείνη του Αρριανού αλλά και του Πλούταρχου. Είναι χαρακτηριστικό πως αυτή η διπλή ερμηνεία της εξέγερσης του Άγη δεν παρατηρείται μόνο στις αρχαίες πηγές, αλλά περνάει και στη νεότερη βιβλιογραφία. Δυστυχώς δεν υπάρχει εδώ χώρος για να αναφερθούμε εκτενέστερα στο θέμα αυτό, βλ. όμως Heuss 1954. Βλ. επίσης Rawson 1969, 327-9. Vidal-Naquet 1984. Noethlichs 1988, 392-6. Για τους Λακεδαιμόνιους και τους Μακεδόνες γενικότερα Christien 1992. Βλ. επίσης Ξυδόπουλος 1998.

27. Δυστυχώς το κείμενο του Κούρτιου στο σημείο αυτό (τέλος πέμπτου και αρχές έκτου βιβλίου) παρουσιάζει κενά, ωστόσο μπορούμε να καταλάβουμε πως η έκταση που ο συγγραφέας αφιέρωσε στο θέμα ήταν μεγαλύτερη από εκείνη των υπόλοιπων ιστορικών. Βλ. Atkinson 1994, 164-8.

28. Spawforth 2002, 190-211.

29. Noethlichs 1988, 393.

(VI.1.3· πρβ. Διόδ., XVII.63)³⁰. Στο σημείο αυτό ο Ιουστίνος/Πομπήιος Τρόγος (XII.1.10-11) παρουσιάζει τη *virtus* του Άγη ως δεδομένη και συγκρίσιμη με εκείνη του Αλέξανδρου: Ο Σπαρτιάτης κατακτά τη *gloria*, υπολείπεται όμως καθώς φαίνεται έναντι του Μακεδόνα όσον αφορά τη *felicitas*. β) Η στρατιωτική επιτυχία του Αντίπατρου στη Μεγαλόπολη αποτέλεσε το έναυσμα για την *invidia* του Αλέξανδρου, και επομένως κάθε αυτοκράτορα απέναντι στους *principes* του. Αυτή η ζηλοφθονία με τη σειρά της θα οδηγούσε αργότερα στις φήμες για τη δολοφονία του βασιλιά από τον αντιβασιλέα (X.10.14-19). Και γ) όσο ο Άγης και ο Δαρειός ζούσαν, και επομένως υπήρχε μια εξωτερική απειλή (πρβ. το ρωμαϊκό *metus hostilis*), αποτελούσαν έναν σταθεροποιητικό παράγοντα για τον Αλέξανδρο, ενώ μόλις ο παράγοντας αυτός εξέλειψε άρχισε ο εκφυλισμός του Αλέξανδρου (VI.1.8)³¹.

Αν στον Κούρτιο έχουμε ένα είδος σύγκρισης του Άγη με τον Αλέξανδρο, με τον Πλούταρχο κάνουμε ένα βήμα παραπέρα. Η σύγκριση, αγαπητό θέμα του Πλούταρχου που διέπει όλο του το έργο, μεταφέρεται από τον Άγη στον παππού του, τον Αγησίλαο. Στη βιογραφία που αφιέρωσε ο Χαιρωνέας στον Αγησίλαο³², υποστηρίζει την παράδοξη θέση πως η κατάκτηση της Ασίας οφείλεται στις αρετές ενός Σπαρτιάτη βασιλιά-στρατηγού. Αν το 395 π.Χ. ο Αγησίλαος, ο οποίος παρουσιάζεται ως *παράδειγμα πειθαρχίας και δικαιοσύνης* αποδεικνυόταν ανυπάκουος προς την πατρίδα του, τότε ο Αλέξανδρος μπορεί και να μην ανέβαινε ποτέ στο θρόνο του Δαρειού³³.

Τέτοιου είδους υποθετικά σενάρια φαίνεται πως ήταν προσφιλή κυρίως στους συγγραφείς της αυτοκρατορικής εποχής (μιλάμε για τους δύο πρώτους αι. μ.Χ.): Αποτελούσαν άλλωστε μέρος της εντατικής ενασχόλησης της εποχής με την ιστορία, που πολλές φορές οδηγούσε στην επανερμηνεία της. Ένα άλλο αγαπητό πεδίο σύγκρισης ήταν ο Αλέξανδρος και η Ρώμη: δηλαδή τι θα γινόταν αν ο Αλέξανδρος δεν πέθαινε τόσο νέος και στρεφόταν προς τη Δύση³⁴.

30. Πρβλ. Logaux 1977.

31. Ceausescu 1974. Βλ. και Spencer 2002, 193-5. Για την *invidia* στο έργο του Κούρτιου βλ. Μπουραζέλης 1988, 256-7. Για τον *metus hostilis* ως παράγοντα εσωτερικής συνοχής με ιδιαίτερη ηθική διάσταση βλ. ενδεικτικά Κουτρομπάς 1988.

32. Πλούτ., *Αγησ.*, 15: *Ἀγησίλαφ μέντι οὐδὲν κρείσσον ἢ μεῖζόν ἐστι τῆς ἀναχωρήσεως ἐκείνης διαπεπραγμένον, οὐδὲ γέγονε παράδειγμα πειθαρχίας καὶ δικαιοσύνης ἕτερον κάλλιον. ὅπου γὰρ Ἀννίβας ἤδη κακῶς πράττων καὶ περιωθούμενος ἐκ τῆς Ἰταλίας μάλα μόλις ὑπήκουσε τοῖς ἐπὶ τὸν οἶκον πόλεμον καλοῦσιν, Ἀλέξανδρος δὲ καὶ προσεπέσκαψε πυθόμενος τὴν πρὸς Ἄγην Ἀντιπάτρου μάχην, εἰπών· «Ἔοικεν, ὦ ἄνδρες, ὅτε Δαρεῖον ἡμεῖς ἐνκόμην ἐνταῦθα, ἐκεῖ τις ἐν Ἀρκαδίᾳ γερονταὶ μονομαχία» πῶς οὐκ ἦν ἄξιον τὴν Σπάρτην μακαρίσαι τῆς Ἀγησίλαου τιμῆς πρὸς ταύτην καὶ πρὸς τοὺς νόμους τῆς εὐλαβείας;* Σύμφωνα με τον Cartledge 2002, 18, κάτω από άλλες συνθήκες η Σπάρτη θα ήταν ο ιδανικός σύμμαχος του Φίλιππου εναντίον των Περσών. Οι Σπαρτιάτες, από τον Κλέαρχο έως τον Αγησίλαο, ήξεραν καλά τι σημαίνει αντιπερσική εκστρατεία και θα φαινόταν εντελώς φυσική η θέλησή τους για εκδίκαση των περσικών κακόν.

33. Ακόμα και ο Πανσανίας (IV.17.5), κάθε άλλο παρά φιλαλέξανδρος, φαίνεται να δέχεται μια τέτοια ερμηνεία. Ευαίσθητος σε κάθε θέμα που αφορά την ελληνική ταυτότητα, θεωρεί τον περσικό χρυσό και την δωροδοκία των ελληνικών πόλεων που προκάλεσαν τον λεγόμενο Κορινθιακό πόλεμο ως την κύρια αιτία της αναβολής της κατάκτησης της Περσίας. Βλ. Habicht 1985, 95-116. Βλ. επίσης Ameling 1994.

34. Πρβλ. Τίτ. Λίβ., IX.15.5-18.19. Για τον Αλέξανδρο και τη Ρώμη βλ. Ceausescu 1974. Βλ. επίσης

Για να ξαναγυρίσουμε όμως στη Σπάρτη, στο χωρίο του Πλούταρχου που αναφέραμε, το σημείο παραλληλισμού μεταξύ των δύο βασιλέων, Αγησίλαου και Αλέξανδρου, είναι η (αν-)υπακοή τους προς την πατρίδα και τις ανάγκες της³⁵. Ενώ δηλαδή ο πειθήνιος Αγησίλαος, αν και βρισκόταν να νικάει τους Πέρσες στη δυτική Μ. Ασία, επέστρεψε στη Σπάρτη για να αντιμετωπίσει τον κίνδυνο που είχε παρουσιάσει με τον Κορινθιακό πόλεμο στην πατρίδα του και άφησε ουσιαστικά τις νίκες του χωρίς αντίκρισμα, αντίθετα, ο Αλέξανδρος, εμμένοντας στην επίτευξη των προσωπικών του στόχων δεν επέστρεψε από την Ασία, όταν άκουσε για την εξέγερση του Άγη και των συμμάχων του στην Πελοπόννησο. Μπορεί η πραγματικότητα να ήταν διαφορετική και η Μακεδονία να μην χρειαζόταν απόλυτα τον Αλέξανδρο στον ελληνικό χώρο, αυτό όμως δεν εμπόδισε τον Πλούταρχο να θεωρήσει στο σημείο αυτό τον Αλέξανδρο υποδεέστερο του Αγησίλαου και για έναν ακόμη λόγο, που έχει να κάνει μ' ένα σχόλιο του Μακεδόνα για τις εξελίξεις στην Πελοπόννησο: Η σκωπτική αντίδραση του Αλέξανδρου ήταν «όταν εμείς εδώ νικούσαμε τον Δαρείο, φαίνεται πως στην Αρκαδία ελάμβανε χώρα μια ποντικομαχία».

Η σχέση του Αλέξανδρου με τον κόσμο του Ομήρου είναι γνωστή, και η επική συνδήλωση δεν μπορεί παρά να λειτουργούσε για τον αναγνώστη του έργου του Πλούταρχου, αφού πριν φτάσει στο σημείο αυτό ο συγγραφέας έχει φροντίσει να τονίσει τον πανελλήνιο χαρακτήρα του επιχειρήματος του Αγησίλαου, ο οποίος παρουσιάζεται να θυσιάζει στην Αυλίδα και να μιμείται τους ήρωες του Τρωικού πολέμου (Πλούτ., *Αγησ.*, 6.10)³⁶. Το ίδιο άλλωστε κάνει και ο Αλέξανδρος, έτσι ώστε να μπορούμε να πούμε πως εάν ο Μακεδόνας διεκδικούσε για τον εαυτό του τον επικόμανδύα ενός Αχιλλέα, οι παρωδούμενοι αντίπαλοί του να φαντάζονται σαν ήρωες της *Βατραχομυομαχίας*. Μόνο που δεν μπορεί να είναι κανείς σίγουρος, αν αυτή η «ποντικομαχία» αναφέρεται μόνο στους Σπαρτιάτες ή μήπως θέλει επίσης και εμμέσως να υποβιβάσει τον Αντίπατρο (πρβ. Κούρτ. VI.1.17-18).

Η φράση αυτή αναφέρεται μόνο στον Πλούταρχο και κανείς δε μπορεί να γνωρίζει από ποια πηγή την άντλησε και σε ποιο χρονικό πλαίσιο θα πρέπει να ενταχθεί³⁷. Το σίγουρο είναι πως ειπώθηκε *ex eventu* (*πυθόμενος ... γεγονέναι μυομαχία*), και πως μάλλον αποτελεί μια έκφραση ανακούφισης, έναν υποβιβασμό της σημασίας της σύρραξης, για να δικαιολογήσει ακριβώς την απουσία του Αλέξανδρου. Είναι ακόμα πιθανό να προέρχεται από κάποια συλλογή αποφθεγμάτων του Αλέ-

Spencer 2002.

35. Ας σημειωθεί εδώ ότι η πειθαρχία του Αγησίλαου αντιτίθεται στην πραγματικότητα στην ανυπακοή του Κλέαρχου· αυτή θα αποτελούσε ίσως καλύτερο επιχείρημα για να υποστηρίξει ο Πλούταρχος την άποψή του. Ακόμα, ο βασιλιάς της Σπάρτης Αρχίδαμος, ο γιος του Αγησίλαου, υπήρξε ένας από τους αποδέκτες της πρόσκλησης του Ισοκράτη για να ηγηθεί πανελληνίας εκστρατείας εναντίον των Περσών. Βλ. Cartledge 2002, 9.

36. Για το θέμα του Πανελληνισμού στον *Αγησίλαο* του Πλούταρχου βλ. Shipley 1997, 41-6.

37. Shipley 1997, 207. Για την ιστορική μέθοδο του Πλούταρχου γενικότερα βλ. Nikolaidis 1997. Νικολαΐδης 1999. Peilling 2002.

ξανδρου που κυκλοφορούσε στην αρχαιότητα, όπως αυτή που σήμερα είναι γνωστή ως *Gnomologium Vaticanum*. Αν είναι έτσι, ο Αλέξανδρος, ή αυτός που την εφεύρε στο όνομά του, φαίνεται να πληρώνει με το ίδιο νόμισμα την ειρωνεία των Σπαρτιατών απέναντί του, όταν οι τελευταίοι επικαλούμενοι ακριβώς ένα ένδοξο παρελθόν αρνιόνταν τη συμμετοχή τους στην ασιατική εκστρατεία³⁸.

Ο αντίκτυπος της σπαρτιατικής καταστροφής, όπως μπορεί να φανταστεί κανείς, ήταν μεγάλος. Αρκεί να ριζούμε μια ματιά στα σχόλια των σύγχρονων της εποχής ρητόρων της Αθήνας³⁹. Εδώ δεν μπορεί να περιμένει κανείς αντικειμενικότητα, αφού οι Αθηναίοι δεν φαίνεται να συγχώρησαν τη Σπάρτη για την απουσία της στη Χαιρώνεια. Στον Αισχίνη π.χ. (*Κατά Κτησ.*, 132-133) για μια ακόμα φορά οι Σπαρτιάτες παρουσιάζονται να υφίστανται την τιμωρία για την *ύβριν* που διέπραξαν στον Ιερό πόλεμο, ενώ ο ρόλος του εργαλείου του θεού για την αποκατάσταση της *δίκης* αναλογεί στο Μακεδόνα βασιλιά. Η θλιβερή εικόνα των Σπαρτιατών που ετοιμάζονται να στείλουν αντιπροσωπεία στον Αλέξανδρο για να διαπραγματευτούν την τύχη τους και υποχρεώνονται να στείλουν ομήρους στον Αντίπατρο, περιγράφεται από τον Αισχίνη. Ο ρήτορας αυτός, όπως άλλωστε και οι άλλοι μεγάλοι ρήτορες της κλασικής Αθήνας, αποτέλεσε αντικείμενο μίμησης. Μεταγενέστεροι θεωρητικοί της ρητορικής, όπως ο Αψίνης (3ος αι. μ.Χ.), αναφέρονται στα κλασικά τους πρότυπα και χρησιμοποιούν τη σκηνή της σπαρτιατικής αντιπροσωπείας ως θέμα άσκησης για τη «μεταβολή της τύχης»⁴⁰.

7. Ίσως ένα από τα μέλη εκείνης της αντιπροσωπείας είναι αυτός που αναφέρει ο Πλούταρχος (*Αλέξ.*, 40.4). Εκεί παρουσιάζεται ένας ανώνυμος Λάκων πρεσβευτής, ο οποίος μετά την καταστροφή της Περσέπολης το 330 π.Χ. συγχαίρει τον Αλέξανδρο γιατί κατά τη διάρκεια ενός κυνηγιού σκότωσε ένα λιοντάρι. Η σύνδεση του κυνηγιού του λιονταριού με τη βασιλική ιδεολογία είναι βέβαια προφανής: *ἐπέτεινε οὖν ἔτι μᾶλλον αὐτὸς ἑαυτὸν, ἐν ταῖς στρατείαις καὶ τοῖς κυνηγεσίαις κατοπαθὼν καὶ παραβαλλόμενος, ὥστε καὶ Λάκωνα πρεσβευτήν, παραγενόμενον αὐτῷ λέοντα καταβάλλοντι μέγαν, εἶπεῖν· καλῶς γ' Ἀλέξανδρε πρὸς τὸν λέοντα ἠγώνισαι περὶ τᾶς βασιλείας. Ἄν πρόκειται για πραγματικό γεγονός, η αποστολή ενός πρεσβευτή από τη Σπάρτη με τέτοια κολακευτική συμπεριφορά απέναντι στο Μακεδόνα βασιλιά, όπως είδαμε παραπάνω, δεν αποκλείεται για την περίοδο μετά το 330 π.Χ.*

38. Για το *Gnomologium Vaticanum* βλ. Sternbach 1963, και γενικότερα για τα γνωμολόγια την εισαγωγή του O. Luschnat στο ίδιο έργο. Για τη δικαιολόγηση των αξιώσεων της Σπάρτης για πανελλήνια ηγεμονία βλ. Thommen 2000, 47.

39. Αισχίν., *Κατά Κτησ.*, 132-133 και 165. Βλ. επίσης Δείναρχ., *Κατά Δημοσθ.*, 34. Γενικότερα για την ιστορική εφημερία ρητορικών πηγών της εποχής βλ. Efstathiou 2004.

40. Αψίνης, *Τέχνη ρητ.*, 394. Πρβ. Αντιφάνης *ἄρμ.* Αθην., *Δειπν.*, XV, 681c. Διόδ., XVII.73.5. Βλ. και Tigerstedt 1974, 79, σημ. 114. Ιδιαίτερη μνεία θα πρέπει να γίνει εδώ για τους πενήντα *παῖδας* που σύμφωνα με τον Πλούτ. (*Αποφ. Λακ.*, 235B) ζήτησε ο Αντίπατρος ως ομήρους, όρο που οι Λακεδαιμόνιοι διά στόματος του εφόρου Ετεοκλή αρνήθηκαν να εκπληρώσουν, με το επιχείρημα πως σε μια τέτοια περίπτωση οι νέοι θα στερούνταν της *πατρῴου αγωγῆς*. Αντ' αυτών ήταν διατεθειμένοι να στείλουν διπλάσιο αριθμό γερόντων και γυναικών, και σε περίπτωση που δεν εισακούγονταν θα προτιμούσαν τον συλλογικό θάνατο.

Είναι όμως πιθανόν, επειδή η σκηνή συνδέεται με την κριτική για την *τροφή* των εταίρων του Αλέξανδρου, να είναι απλό εύρημα του Πλούταρχου. Ποιος άλλος θα μπορούσε να επαινέσει καλύτερα τον νέο μεγάλο βασιλέα για τη μετρημένη του ζωή από έναν Σπαρτιάτη, ο οποίος άλλωστε γνώριζε καλυπτόμενο το θεσμό της βασιλείας λόγω του πολιτεύματος της πατρίδας του;⁴¹ Πάντως ο Πλούταρχος στο σημείο αυτό αποφεύγει την κριτική που ασκείται από τον Κούρτιο (VI.2.1-2) για τον εκφυλισμό του Αλέξανδρου και δεν φαίνεται να τον συνδέει με το θάνατο του Άγη.

8. Η τραγική έκβαση στη Μεγαλόπολη δεν άφηνε πια κανένα περιθώριο για οποιαδήποτε αντιπαράθεση με τον Αλέξανδρο. Έτσι, όταν ο Κοσμοκράτορας μόλις ένα χρόνο πριν από τον θάνατό του άφηνε στις ελληνικές πόλεις να εννοηθεί πως θα του άρεσε να τον αντιμετωπίζουν σαν θεό, η αντίδραση των Σπαρτιατών ήταν γεμάτη από απάθεια και αδιαφορία. Ένας Σπαρτιάτης ονόματι Δάμις λέγεται πως απάντησε: «Αν ο Αλέξανδρος θέλει να είναι θεός, αφήστε τον να είναι»⁴².

***

Αυτή φαίνεται να είναι η τελευταία λεκτική αντιπαράθεση μεταξύ Σπάρτης και Αλέξανδρου και μοιάζει να σφραγίζει την αμοιβαία περιφρόνηση. Η άλλοτε κραταιά ελληνική πόλις, η μόνη που διεκδικούσε για τον εαυτό της την ιδιότητα του παιδαγωγού, φαίνεται πως δεν ήταν διατεθειμένη να λάβει μαθήματα ηγεμονικής συμπεριφοράς από τον νεαρό Μακεδόνα και τους Διαδόχους του. Το 323/322 π.Χ. δεν συμμετέχει στις εξεγέρσεις που προκάλεσε στην κυρίως Ελλάδα ο πρόωρος θάνατος του Κοσμοκράτορα, στις οποίες πρωτοστάτησαν η Αθήνα, το Άργος και η Μεσσήνη και πεισματικά κλεισμένη στον εαυτό της ακολουθεί για όσο ακόμα μπορεί μια τοπική ηγεμονική πολιτική. Η απομόνωσή της ίσως εκφράζει το φόβο της παλαιάς Ελλάδας για μια ελληνική ταυτότητα που αλλάζει⁴³.

Ωστόσο μια γενιά αργότερα, η πολιτική ορισμένων βασιλιάδων της Σπάρτης φαίνεται πως θα ήθελε να ανταποκριθεί στο πνεύμα της εποχής: η ελληνιστική εποχή είναι μια εποχή βασιλιάδων όπου ο θεσμός της βασιλείας επαναπροσδιορίζεται, και οι βασιλιάδες της Σπάρτης δεν μπορούσαν να παραμείνουν τελείως αμέτοχοι στα μηνύματα της εποχής τους. Περί το 309 π.Χ. βασιλιάς ανακηρύσσεται ο Αρεύς, και

41. Βλ. Carrier 1984, 240-324. Για μια σύγκριση της *τροφής* του Αλέξανδρου με εκείνη του Σπαρτιάτη Πανσανία βλ. Δούρις *FrGrHist* 76 F 14. Για τη θέση του κυνηγιού στη βασιλική αυλή βλ. Kouliakiotis (υπό έκδοση).

42. Πλούτ., *Αποφ. Λακ.*, 219E: *Δάμις πρὸς τὰ ἐπισταλέντα περὶ Ἀλέξανδρον θεὸν εἶνα ψηφίσασθαι, 'συχχωρῶμεν' ἔφη Ἀλεξάνδρω, ἐὰν θέλῃ, θεὸς καλεῖσθαι*. Πρβλ. Αιλιαν., *Ποικ. Ιστ.*, II.19. Σύμφωνα με τον Berne (1926, 2: no 239), ίσως το όνομα αυτό να αποτελεί παραφθορά του Ευδαμίδας. Στην περίπτωση αυτή θα πρέπει να εννοήσουμε τον διάδοχο του Άγη Γ', Ευδαμίδα, τότε όμως θα περίμενε κανείς και την αναφορά της ιδιότητάς του ως βασιλέα, πράγμα που απουσιάζει στα σχετικά χωρία. Τα *ἐπισταλέντα* που αναφέρονται στο χωρίο του Πλούταρχου, καθώς και η στάση των Σπαρτιατών υπέρ της επιστροφής ορισμένων εξόριστων της Σάμου, ίσως αφήνουν να εννοηθεί πως η Σπάρτη ανήκε την εποχή αυτή στην Κορινθιακή Συμμαχία, πράγμα όμως που δεν επιβεβαιώνεται σε καμία πηγή: Cartledge 2002, 25. Βλ. επίσης Habicht 1975.

43. Hall 2002, 220-5.

λίγο μετά, ο ένας μετά τον άλλο ιδιοποιούνται τον τίτλο του βασιλέως και οι Διάδοχοι του Αλέξανδρου, Κάσσανδρος, Πτολεμαίος και Λυσίμαχος. Οι επιλογές των Σπαρτιατών βασιλιάδων, όπως του Αρέα, ο οποίος ακολουθώντας την παράδοση των Διαδόχων κόβει νομίσμα. χρησιμοποιώντας τύπους της νομισματοκοπίας του Αλέξανδρου, δείχνουν μια συμβιβαστική τάση και μια διάθεση προσαρμογής στα καινούργια δεδομένα, που είναι αυτά μιας νεόκοπης αντίληψης για τη βασιλική ιδιότητα. γεγονός όμως που αντανακλά ίσως μια γενικότερη αλλαγή⁴⁴.

Μετά τη ρωμαϊκή κατάκτηση ο ρόλος της πόλης πολιτικά περιορίζεται ακόμη περισσότερο. Στο εξής η πόλη θα ζει κυρίως μέσα από την εξιδανικευμένη εικόνα της, συστατικά στοιχεία της οποίας αποτελούν, εκτός από την ασυμβίβαστη μαχητικότητα και τη λιτότητα στον τρόπο ζωής, η αυστηρότητα στην τήρηση των παραδόσεων και η καχυποψία σε κάθε νεωτερισμό. Στην αποκρουστικότητα του μύθου αυτού, όπως επίσης και εκείνου του Αλέξανδρου, συνέβαλαν αποφασιστικά και οι επιλογές της νεότερης ιστοριογραφίας, στην οποία δεν μπορούμε, λόγω χώρου, να αναφερθούμε εδώ⁴⁵.

III

Τελειώνοντας μπορούμε να αναφέρουμε συνοπτικά τα θέματα γύρω από τα οποία κινείται η αντιπαράθεση μεταξύ ενός ηγεμόνα και μιας (πρώην) ηγεμονικής πόλης, επιχειρώντας κάποια συμπεράσματα.

Ένα πρώτο θέμα ήταν η διαφθορά της Σπάρτης από τον περσικό χρυσό. Το ότι η Σπάρτη μόνη σε όλη την Ελλάδα δέχτηκε τέτοια δώρα δεν ευσταθεί και θα πρέπει να συνδυαστεί με τη διαδεδομένη αντίληψη πως οι Σπαρτιάτες ήταν οι 'εφευρέτες' αυτής της πρακτικής της δωροδοκίας του αντιπάλου. Η σχέση της Σπάρτης με τα χρήματα αποτέλεσε αντικείμενο εξιδανίκευσης κυρίως μετά το τέλος του 5ου αι. π.Χ., ενώ στην πράξη οι Σπαρτιάτες φαίνεται να ήταν πιο φιλοχρήματοι από όσο θέλανε να τους παρουσιάζουνε (πρβλ. Πλούτ., *Αποφ. Λακ.*, 239E: *ἡ φιλοχρηματία Σπάρταν ὀλεῖ*)⁴⁶. Η κατηγορία βέβαια δείχνει να αφορά περισσότερο την πηγή της, τον Πέρση βασιλιά και όχι τόσο το ίδιο το γεγονός της δωροδοκίας. Άλλωστε, από το στόμα ενός βασιλιά της Μακεδονίας, όπου η *Geldpolitik* είχε γίνει πια παράδοση, μια τέτοια κατηγορία θα φάνταζε το λιγότερο υποκριτική.

44. Τα νομίσματα αυτά θα πρέπει να χρονολογηθούν γύρω στο 270 π.Χ.: Bellinger 1963, 89-93. Βλ. και Grunauer-von Hoerschelmann 1978, 1-4, πίν. 1, 1-11. Mørkholm 1991, 149. Cartledge 2002, 28-30.

45. Βλ. ενδεικτικά Demandt 1972. Βλ. επίσης Demetriou 2001. Cartledge 2004. Βλ. ακόμα παραπάνω, τις υποσημ. 1 και 26.

46. David 1979-1980. Βλ. επίσης Hodkinson 1996. Hodkinson 2004. Έμμεση σχέση με τον Αλέξανδρο, αλλά με συμπεριφορά ίσως ενδεικτική της φιλοχρηματίας των Σπαρτιατών, έχει και ένας Σπαρτιάτης αρχηγός μισθοφόρων, ο Θίβρων, ο οποίος καταφέρει να δολοφονήσει τον Άρπαλο, τον φυγάδα ταμία του Αλέξανδρου, να υποκλέψει όσα χρήματα είχε ο Άρπαλος καταχραστεί και τελικά να σκοτωθεί μάλλον άδοξα στην Κυρηναϊκή: Διόδ., XVIII.19.3. Βλ. επίσης Berve 1926, 2: no 372. Poralla και Bradford 1985, no 375.

Συνυφασμένο με το προηγούμενο είναι το θέμα της *τροφής*. Αυτή φαίνεται να παρουσιάζεται κυρίως μετά την επαφή με την Ανατολή, και όταν ο εξωτερικός εχθρός έχει εκλείψει. Τη σπαρτιατική φοβία για τις ολέθριες συνέπειες που έχει η υπερβολικά μακριά απουσία από την πατρίδα και ο πολύ στενός συγχρωτισμός με τους «βαρβάρους» υιοθετεί, όπως είδαμε, και ένα μέρος της ρωμαϊκής ιστοριογραφίας. Με τον τρόπο αυτό εκφράζει τις δικές της ανησυχίες για την περιφρόνηση του *mos majorum* από τους ισχυρούς άνδρες της νέας Κοσμοκράτειρας.

Απόρροια της επαφής αυτής με την Ανατολή ίσως μπορεί να θεωρηθεί και η θεοποίηση των ισχυρών ανδρών, αν και η ιερότητα του θεσμού της βασιλείας και των προσώπων που την εκπροσωπούν ήταν δεδομένη ακόμα και στη Σπάρτη. Σίγουρα το ρητό του Δάμη δεν είναι αρκετό για να βγάλουμε συμπεράσματα για τη θρησκευτικότητα των Λακεδαιμονίων. Ωστόσο δεν μπορεί κανείς να ξεχνά πως ήταν ένας Σπαρτιάτης, ο Λύσανδρος, στον οποίο αποδόθηκαν, από άλλους Έλληνες είναι αλήθεια, για πρώτη φορά και με τόση ένταση θεικές τιμές⁴⁷.

Το πιο χαρακτηριστικό θέμα, βέβαια, που συναντήσαμε ήταν η πεισματική εμμονή και των δύο με την ηγεμονία. Για τη Σπάρτη αυτό σημαίνει πως το περιβόητο άρχειν και άρχεσθαι ίσχυε μόνο για τους *ομοίους* εντός της πόλης· στην εξωτερική πολιτική των Λακεδαιμονίων αδιαμφισβήτητα επικρατούσε το άρχειν. Αυτό μας οδηγεί στο θέμα του Πανελληνισμού. Η Σπάρτη, δεχόμενη από τη μια να συνεργαστεί με τον προαιώνιο εχθρό και αρνούμενη να συμπράξει στην εκστρατεία, προσβάλλει τον πανελλήνιο χαρακτήρα που ο Αλέξανδρος ήθελε να αποδώσει στην εκστρατεία αυτή. Πρόκειται προφανώς για διαφορετικές αντιλήψεις ελληνικότητας και κατ' επέκταση σχέσης με το παρελθόν και το παρόν⁴⁸. Η επιμονή της Σπάρτης στο ηρωικό της παρελθόν και η εμμονή του Αλέξανδρου στο ηρωικό του παρόν ως μίμηση ενός ακόμη παλιότερου ηρωικού παρελθόντος⁴⁹ ίσως αποτελούν δύο όψεις του αρχαϊσμού, ενός στοιχείου που χαρακτηρίζει την ελληνιστική εποχή γενικότερα⁵⁰ και δεν είναι παρά εκφάνσεις μιας ιδιαίτερης σχέσης με τη σύγχρονη πραγματικότητα.

Η διάσταση μεταξύ πραγματικότητας και επιθυμίας είναι αυτό που χαρακτηρίζει τη συμπεριφορά των δύο, και που με τη σειρά του αποτελεί συστατικό στοιχείο της ειρωνείας. Και είναι αυτή η ειρωνεία που, κυρίως μέσα από αποφθέγματα που

47. Βλ. Habicht 1970, 3-7. Στο πλαίσιο αυτό, δηλαδή τη σπαρτιατική θρησκευτικότητα, μπορεί να ενταχθεί και η παρουσία του Κλεόμαντη ή Κλεομένη στην αυλή του Αλέξανδρου, ο οποίος μαζί με τον Αρίστανδρο από την Τελμησσό προειδοποιούν τον Μακεδόνα βασιλιά πριν από τη δολοφονία του Κλείτου, το 327 π.Χ. (Πλούτ., *Αλέξ.*, 50. Βλ. επίσης Berve 1926, 2: no 430. Poralla και Bradford 1985, no 430. Bosworth 1998, 485-8). Η προφητεία αποτελούσε σημαντικό μέρος του τρόπου λήψης αποφάσεων στη Σπάρτη, κι επομένως η παρουσία ενός Λακεδαιμόνιου μάντη στην αυλή του βαθιά θρησκευόμενου Μακεδόνα βασιλιά ήταν ασόλυτα δικαιολογημένη. Για τη σχέση των Σπαρτιατών βασιλέων με τη θρησκεία, καθώς και για το ρόλο της μαντείας στην πολιτική ζωή της πόλης: Parker 1989.

48. Πρβλ. Κούρτ., VI.1.8: *Lacedaemonii vetera, Macedones praesentia decora pugnabant*.

49. Thommen 2000. Βλ. και Geyer 1993. Cohen 1995.

50. Cartledge και Spawforth 2002, ii.

αποδίδονται στους δύο πρωταγωνιστές, φαίνεται να επιστρέφει στη σχέση μεταξύ Σπάρτης και Αλέξανδρου⁵¹.

Ηλίας Κουλακιώτης
Τμήμα Ιστορίας και Αρχαιολογίας
Πανεπιστήμιο Κρήτης
741 00 Ρέθυμνο
e-mail: koulakiotis@phl.uoc.gr

---

51. Το στοιχείο της ειρωνείας, τόσο της λεκτικής, όσο και της 'ιστορικής' ή δραματικής, είναι έντονο και σε νεότερες αντιπαραθέσεις μεταξύ Σπάρτης και Αλέξανδρου, όπως σ' αυτή που παρουσιάζεται στο «Στα 200 π.Χ.» του Κ. Καβάφη. Βλ. ενδεικτικά Keeley 1979, 175-96. Βλ. επίσης Σαββίδης 1985, 315-33. Βαγενάς 1997.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΚΕΣ ΑΝΑΦΟΡΕΣ

- Βαγενάς, Ν. 1997. Η ειρωνική γλώσσα. Στο: Πιερός (επιμ.)²1997, 347-359.
- Βελουδής, Γ. 1983. Η ειρωνεία στον Καβάφη. Στο: του ιδίου, *Αναφορές: Έξι νεοελληνικές μελέτες*. Αθήνα: Φιλιλπότης, 44-57.
- Κολιόπουλος, Κ. 2001. *Η υψηλή στρατηγική της αρχαίας Σπάρτης*. Αθήνα: Ποιότητα.
- Κουτρομπάς, Δ. 1988. Ο *metus hostilis* ως παράγων διαμορφώσεως της ρωμαϊκής ιστορίας κατά τον Σαλλούστιο. *Αριάδνη* 4: 81-89.
- Μπουραζέλης, Κ. 1988. Imperium floret.: Η εποχή του Σεπτιμίου Σεβήρου και το έργο του Q. Curtius Rufus. *Αριάδνη* 4: 244-262.
- Νικολαΐδης, Α. 1999. Οι Αρχαίοι Μακεδόνες στον Πλούταρχο. Στο: *Ancient Macedonia: Sixth International Symposium*, 2. Θεσσαλονίκη: Ίδρυμα Μελετών Χερσονήσου του Αίμου, 823-837.
- Ευδόπουλος, Ι. 1998. *Κοινωνικές και πολιτιστικές σχέσεις των Μακεδόνων και των άλλων Ελλήνων: Συμβολή στην έρευνα της γραμματειακής και επιγραφικής παραδόσεως για την Αρχαία Μακεδονία*. Θεσσαλονίκη: ΑΠΘ.
- Πιερός, Μ. (επιμ.).²1997. *Εισαγωγή στην ποίηση του Καβάφη: Επιλογή κριτικών κειμένων*. Ηράκλειο: Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Κρήτης.
- Σαββίδης, Γ. 1997. Η πολιτική αίσθηση στον Καβάφη. Στο: Πιερός (επιμ.)²1997, 249-268.
- Ameling, W. 1994. Pausanias und die hellenistische Geschichte. Στο: O. Reverdin κ.ά. (επιμ.), *Pausanias historien* (Entretiens sur l'antiquité classique XLI). Βαντέβρ και Γενεύη: Fondation Hardt, 117-160.
- Auberger, J. 2001. *Historiens d'Alexandre*. Παρίσι: Les Belles Lettres.
- Atkinson, J. 1994. *A Commentary on Q. Curtius Rufus' Historiae Alexandri Magni. Books 5 to 7.2*. Άμστερνταμ: Hakkert.
- Badian, E. 1994. Agis III: Revisions and Reflections. Στο: I. Worthington (επιμ.), *Ventures into Greek History*. Οξφόρδη: Clarendon Press, 272-277.
- Baltrusch, E. 2003. *Σπάρτη: Η ιστορία, η κοινωνία και ο πολιτισμός της αρχαίας λακωνικής πόλης*. Αθήνα: Παπαδήμας [*Sparta: Geschichte, Gesellschaft, Kultur*. Μόναχο: Beck, 1998].
- Baynham, Elizabeth. 1998. *Alexander the Great: The Unique History of Quintus Curtius*. Ann Άρμπορ: The University of Michigan Press.
- Baynham, Elizabeth και A. B. Bosworth (επιμ.). 2000. *Alexander the Great in Fact and Fiction*. Οξφόρδη: Oxford University Press.
- Bellinger, A. R. 1963. *Essays on the Coinage of Alexander the Great*. Νέα Υόρκη: American Numismatic Society.
- Bengtson, H. ²1975. *Die Staatsverträge des Altertums, 2. Die Verträge der griechisch-römischen Welt*. Μόναχο: Beck.
- Berve, H. 1926. *Das Alexanderreich auf prosopographischer Grundlage, 2*. Μόναχο: Beck.

- Birgalias, N. 1999. *L'odyssée de l'éducation spartiate*. Αθήνα: Βασιλόπουλος.
- Birgalias, N. 2003. The Peloponnesian League as a Political Organisation. Στο: Κ. Burazelis και Κ. Zoumboulakis (επιμ.), *The Idea of European Community in History*, 2. Αθήνα: Education Research Center, 19-26.
- Bosworth, A. B. 1975. The mission of Amphoterus and the outbreak of Agis' war. *Phoenix* 29: 27-43.
- Bosworth, A. B. 1980. *A Historical Commentary on Arrian's History of Alexander*, 1. Οξφόρδη: Oxford University Press.
- Bosworth, A. B. 1986. Alexander the Great and the Decline of Macedon. *JHS* 106: 1-12.
- Bosworth, A. B. 1995. *A Historical Commentary on Arrian's History of Alexander*, 2. Οξφόρδη: Oxford University Press.
- Bosworth, A. B. 1998. *Κατακτήσεις και αυτοκρατορία του Μεγάλου Αλεξάνδρου*, μτφ. Κ. Μακρή. Αθήνα: Οδυσσεύς [Conquest and Empire: The Reign of Alexander the Great. Καίμπριτζ: Cambridge University Press, 1988].
- Bradford, A. S. 1977. *A Prosopography of Lacedaemonians from the death of Alexander the Great, 323 B.C., to the sack of Sparta by Alaric, A.D. 396*. Μόναχο: Beck
- Brosius, Maria. 2003. Why Persia Became the Enemy of Macedon. Στο: W. Henkelman και A. Kuhrt (επιμ.), *Achaemenid History XIII, A Persian Perspective: Essays in Memory of H. Sancisi-Weerdenburg*. Leiden: Nederlands Instituut voor Nabije Oosten, 227-237.
- Carlier, P. 1984. *La royauté en Grèce avant Alexandre*. Στρασβούργο: AECR.
- Carlier, P. (επιμ.). 1996. *Le IVe siècle av. J.- C. : Approches historiographiques*. Παρίσι: De Boccard.
- Carlsen, J. κ.ά. (επιμ.). 1993. *Alexander the Great: Reality and Myth*. Ρώμη: L'Erma di Bretschneider.
- Cartledge, P. 1987. *Agesilaos and the crisis of Sparta*. Λονδίνο: Duckworth.
- Cartledge, P. 2002. *Hellenistic Sparta*. Στο: Cartledge και Spawforth 2002, 3-92.
- Cartledge, P. 2004. *Το μεγαλείο της Σπάρτης: Σπαρτιατικοί στοχασμοί*, μτφ. Θ. Δαοβίρη. Αθήνα: Ενάλιος [Spartan Reflections. Λονδίνο: Duckworth, 2001].
- Cartledge, P. 2005. *Alexander the Great: The Hunt for a New Past*. Λονδίνο: Macmillan.
- Cartledge, P. και A. Spawforth. 2002. *Hellenistic and Roman Sparta: A tale of two cities*. Λονδίνο: Routledge.
- Cataldi, S. 1996. *Le thème de l'hégémonie et la constitution spartiate au IVe siècle av. J.- C.* Στο: Carlier (επιμ.) 1996, 63-83.
- Cawkwell, G. 1969. The Crowning of Demosthenes. *CQ* 19: 163-180.
- Ceausesku, P. 1974. La double image d'Alexandre à Rome: essai d'une explication politique. *StudClas* 16: 153-168.
- Christ, K. 1986. Spartaforschung und Spartabild. Στο: K. Christ (επιμ.), *Sparta*. Ντάομσταντ: WBG, 1-72.
- Christien, Jacqueline. 1992. Le mythe spartiate: Essai en historiographie. *Λακωνικάί Σπουδαί* 11: 93-104.

- Clauss, M. 1983. *Sparta: Eine Einführung in seine Geschichte und Zivilisation*. Μόναχο: Beck.
- Cohen, Ada. 1995. Alexander and Achilles – Macedonians and Myceneans. Στο: J. B. Carter και S. P. Morris (επιμ.), *The Ages of Homer: A Tribute to Emily Townsend Vermeule*. Austin: The University of Texas Press, 483-505.
- David, E. 1979-1980. The influx of money into Sparta at the end of the fifth century B.C. *SCI5*: 430-445.
- David, E. 1981. *Sparta between Empire and Revolution (404- 243 B.C.): Internal problems and their impact on contemporary Greek consciousness*. Νέα Υόρκη: Arno Press.
- Demandt, A. 1972. Politische Aspekte im Alexanderbild der Neuzeit. *AKG54*: 325-363.
- Demetriou, K. 2001. Historians on Macedonian Imperialism and Alexander the Great. *Journal of Modern Greek Studies* 19: 23-60.
- Devereux, G. 1965. La psychoanalyse et l'histoire Une application a l'histoire de Sparte. *Annales ESC* 20: 18-43.
- Ducat, J. 2002. Pédaritos ou le bon usage des apophthegmes. *Ktèma* 27: 13-34.
- Efstathiou, A. 2004. The 'Peace of Philokrates': The Assemblies of 18th and 19th Elaphebolion 346 B.C. Studying History through Rhetoric. *Historia* 53: 385-407.
- Flower, M. 2000. Alexander the Great and Panhellenism. Στο: Baynham και Bosworth (επιμ.) 2000, 96-135.
- Gengler, O. και P. Marchetti. 2002. Sparte hellénistique et romaine: Dix années de recherche (1989-1999). *Topoi* 10: 57-86.
- Geyer, A. 1993. Geschichte als Mythos: Zu Alexanders 'Perserschlacht' auf apulischen Vasenbildern. *JDAI* 108: 443-455.
- Grunauer - von Hoerschelmann, Susanne. 1978. *Die Münzprägung der Lakedaimonier*. Βερολίνο: de Gruyter.
- Habicht, C. 1970. *Gottmenschentum und Griechische Städte*. Μόναχο: Beck.
- Habicht, C. 1975. Der Beitrag Spartas zur Restitution von Samos während des Lamischen Krieges. *Chiron* 5: 45-50.
- Habicht, C. 1985. *Pausanias' Guide to Ancient Greece*. Μπέρκλεϋ: University of California Press.
- Hall, J. 2002. *Hellenicity. Between Ethnicity and Culture*. Σικάγο: University of Chicago Press.
- Hammond, N. G. L. 1992. The archeological and literary Evidence for the burning of Persepolis. *CQ* 42: 357- 403.
- Heuss, A. 1954. Alexander der Große und die politische Ideologie des Altertums. *A&A* 4: 65-104.
- Hodkinson, S. 1996. Spartan society in the fourth century: crisis and continuity. Στο: Carlier (επιμ.) 1996, 85-101.
- Hodkinson, S. 2004. *Ιδιοκτησία και πλούτος στη Σπάρτη της κλασικής εποχής*, μτφ. Ι. Κράλλη. Αθήνα: Πατάκης [*Property and Wealth in Classical Sparta*. Λονδίνο: Classical Press of Wales, 2000].

- Keeley, E. 1979. *Η καβαφική Αλεξάνδρεια: Εξέλιξη ενός μύθου*. Αθήνα: Ίκαρος.
- Koulakiotis, E. 2001. *Das griechische Alexanderbild: Studien zur nicht-historiographischen Überlieferung über Alexander den Großen bis zum 3. Jh. nach Chr.* Δημοσίευτη διδ. διατρ. Βερολίνο: Freie Universität Berlin [υπό έκδοση στη σειρά Xenia = Konstanzer Althistorische Vorträge und Forschungen 47].
- Koulakiotis, E. (υπό έκδοση). *Domination et résistance dans la cour d'Alexandre: Le cas des basilikoi paides*. Στο: *Πρακτικά του Διεθνούς Συνεδρίου 'Πολιτισμικές διαφοροποιήσεις – Κοινωνικές ανισότητες στον Αρχαίο Κόσμο: Γραπτές πηγές και εικονογραφία για τη δουλεία και άλλες μορφές κοινωνικής εξάρτησης' (Μυτιλήνη, Δεκέμβριος 2003)*. Μυτιλήνη: Πανεπιστήμιο Αιγαίου/Τμήμα Κοινωνικής Ανθρωπολογίας και Ιστορίας.
- Lévy, E. 2003. *Sparte*. Παρίσι: Editions du Seuil.
- Loraux, N. 1977. *La belle mort spartiate*. *Ktéma* 2: 85-103.
- Mari, Manuela. 2002. *Al di là dell' Olimpo: Macedoni e grandi santuari della Grecia dall' età arcaica al primo ellenismo* (Μελετήματα 34). Αθήνα: Κέντρο Ελληνικής και Ρωμαϊκής Αρχαιότητας.
- Meister, K. 1989. *Das Bild Alexanders des Großen in der Historiographie seiner Zeit*. Στο: W. Dahlheim κ.ά. (επιμ.), *Festschrift Robert Werner* (Xenia 22). Konstanz : Universitätsverlag, 63-79.
- Momigliano, A. 1992. *Philippe de Macédoine*. Combas: Eclat [*Filippo il Macedone*. Milano: Guerini, 21987].
- Montgomery, H. 1993. *The Greek Historians of Alexander as Literature*. Στο: Carlsen κ.ά. (επιμ.) 1993, 93-100.
- Mørkholm, O. 1991. *Early Hellenistic Coinage*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Mossé, Claude. 2002. *Αλέξανδρος, το πεπρωμένο ενός μύθου*, μτφ. Σ. Βλοντάκης. Αθήνα: Παπαδήμας [*Alexandre, la destinée d' un mythe*. Παρίσι: Payot, 2001].
- Noethlichs, Karl L. 1987. *Bestechung, Bestechlichkeit und die Rolle des Geldes in der spartanischen Außen- und Innenpolitik vom 7- 2. Jh. v. C.* *Historia* 36: 129-170.
- Noethlichs, Karl L. 1988. *Sparta und Alexander: Überlegungen zum 'Mäuserkieg' und zum 'Sparta-Mythos'*. Στο: W. Will (επιμ.), *Zu Alexander dem Großen: Festschrift Gerhard Wirth zum 60. Geburtstag (unter Mitarbeit von J. Heinrichs)*. Άμστερνταμ: Hakkert, 391-412.
- Nikolaïdis, A. 1997. *Plutarch's Criteria for Judging his Historical Sources*. Στο: C. Schrader κ.ά. (επιμ.), *Plutarco y la Historia*. Zaragoza : Universidad de Zaragoza, 239-241.
- Ollier, F. 1933. *Le mirage spartiate*, 1. Παρίσι: De Boccard.
- Ollier, F. 1943. *Le mirage spartiate*, 2. Παρίσι: De Boccard.
- Paradiso, Annalisa. 2002. *Lycurge spartiate: analogie, anachronisme et achronie dans la construction historiographique du passé*. Στο: C. Darbo-Peschanski (επιμ.), *Constructions du temps dans le monde grec ancien*. Παρίσι : CNRS, 373-391.
- Parker, R. 1989. *Spartan Religion*. Στο: Powell (επιμ.) 1989, 142-172.

- Pelling, C. 2002. *Plutarch and History*. Swansea: Classical Press of Wales.
- Poralla, P. και A. S. Bradford. 1985. *Prosopographie der Lakedaimonier bis auf die Zeit Alexanders des Grossen*. Σικάγο: Ares Publishers.
- Powell, A. (επιμ.). 1989. *Classical Sparta: techniques behind her success*. Λονδίνο: Routledge.
- Powell, A. και S. Hodkinson (επιμ.). 2002. *Sparta: Beyond the Mirage*. Λονδίνο: Classical Press of Wales.
- Rawson, Elizabeth. 1969. *The Spartan Tradition in European Thought*. Οξφόρδη: Clarendon Press.
- Rebenich, S. 2002. *From Thermopylae to Stalingrad: The Myth of Leonidas in German Historiography*. Στο: Powell και Hodkinson (επιμ.) 2002, 323-350.
- Roebuck, C. 1948. The Settlements of Philipp II with the Greek States in 338 B.C. *Classical Philology* 43: 73-92.
- Sancisi-Weerdenburg, H. 1993. Alexander and Persepolis. Στο: Carlsen κ.ά. (επιμ.) 1993, 83-101.
- Shipley, D. R. 1997. *A Commentary on Plutarch's Life of Agesilaos*. Οξφόρδη: Clarendon Press.
- Spawforth, A. 2002. Roman Sparta. Στο: Cartledge και Spawforth 2002, 93-215.
- Spencer, Diana. 2002. *The Roman Alexander*. Exeter: University of Exeter Press.
- Sternbach, L (επιμ.). 1963. *Gnomologium Vaticanum*. Βερολίνο: de Gruyter.
- Thommen, L. 2000. Spartas Umgang mit der Vergangenheit. *Historia* 49: 40-53.
- Thommen, L. 2003. *Sparta: Verfassungs- und Sozialgeschichte einer griechischen Polis* (Historia Einzelschriften 103). Στουτγάρδη: Steiner.
- Tigerstedt, E. 1965. *The legend of Sparta in Classical Antiquity*, 1. Στοκχόλμη: Almqvist & Wiksell.
- Tigerstedt, E. 1974. *The legend of Sparta in Classical Antiquity*, 2. Στοκχόλμη: Almqvist & Wiksell.
- Vidal-Naquet, P. 1984. Flavius Arrien entre deux mondes. Επίμετρο στο: P. Savinel (μτφ.), *Arrien: Histoire d'Alexandre*. Παρίσι: Minuit, 311-394.
- Will, W. 1983. *Athen und Alexander* (Münchener Beiträge zur Papyrusforschung und antiken Rechtsgeschichte 77). Μόναχο: Beck.
- Yardley, J. C. και W. Heckel. 1997. *Justin: Epitome of the Philippic History of Pompeius Trogus, Books 11- 12: Alexander the Great*. Οξφόρδη: Clarendon Press.

Sparte et Alexandre

ELIAS KOULAKIOTIS

La relation de Sparte avec Alexandre oscille entre l'indifférence et la résistance. Avant l'expédition asiatique, la cité des Lacédémoniens refuse de se confronter militairement avec le roi macédonien, puis elle décline ostensiblement toute collaboration avec lui. Pendant l'expédition, elle est la seule *polis* grecque, qui se révolte contre la domination macédonienne. Il nous semble qu'à travers cette relation avec Alexandre, nous pouvons discerner quelques éléments de l'idéologie hégémonique de Sparte du 4e s. av. J.C. et de son rapport avec son propre passé.

La confrontation entre les deux a été l'objet d'une longue élaboration rhétorique (par ex. Eschine), biographique (par ex. Plutarque) et historiographique (Arrien, Quinte Curce). Nous avons essayé d'examiner les aspects politiques et culturels de cette confrontation, qui pose des problèmes concernant l'identité grecque et le panhellénisme, la corruption politique et la *tryphè*, la religiosité et l'idéologie royale. Il nous semble que le caractère oral, même anecdotique d'une partie de cette tradition, laisse entrevoir quelques aspects du fonctionnement de l'ironie, tant au niveau verbal qu'au niveau 'historique' ou dramatique.